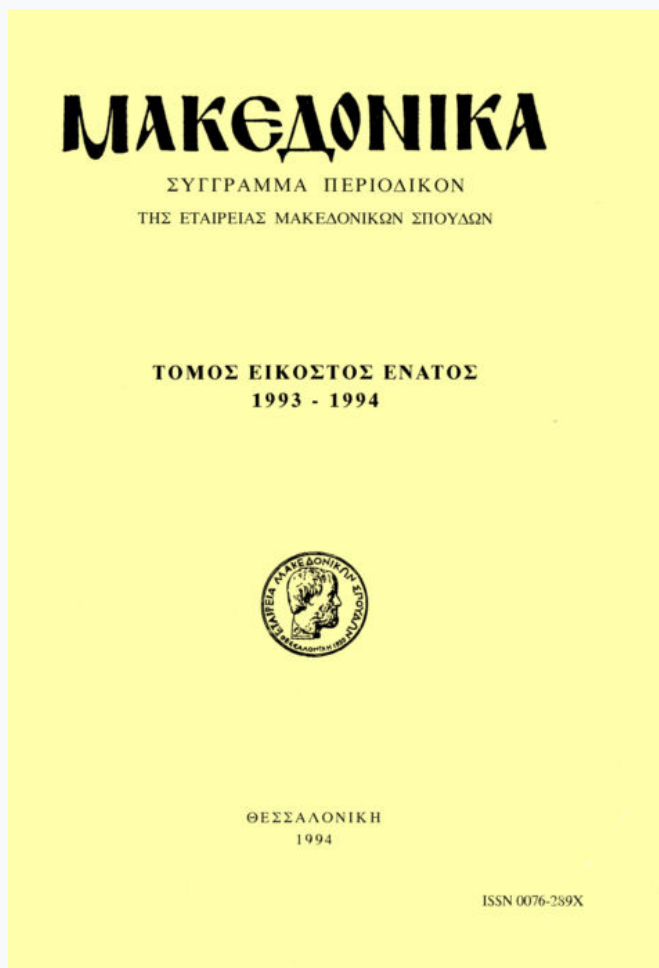

Μακεδονικά

Τόμ. 29, Αρ. 1 (1994)

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του ΙΣΤ αιώνα

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.211](https://doi.org/10.12681/makedonika.211)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (1994). Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του ΙΣΤ αιώνα. *Μακεδονικά*, 29(1), 415–417. <https://doi.org/10.12681/makedonika.211>

Στήν συνέχεια ο κ. Γ. Κ. Παπάζογλου εκδίδει αυτούσιο τό κείμενο της αυτοβιογραφίας προβαίνοντας σέ σχολιασμό τῶν σημείων ἐκείνων πού κρίνει ὅτι χρειάζεται γιά τήν διευκόλυνση τοῦ ἀναγνώστη. Στό Ἐπίμετρο ὁ ἐκδότης παραθέτει ἐγκυκλίους, δημοσιεύματα τῆς ἐποχῆς συνδεδεμένα μέ τά γεγονότα πού μετείχε ὁ Ἀρσένιος, ἔγγραφα, πιστοποιητικά διάφορα κ.λπ.

Ὁ ἀναγνώστης θά ἀντιλήφθηκε ἤδη ὅτι πρόκειται γιά μία συγκλονιστική αὐτοβιογραφία πού συνιστᾷ, ταυτοχρόνως, καί μία ἔμμεση πηγή, ἐφ' ὅσον ἔχει γραφεῖ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ Διχασμοῦ, γιά τήν δραματική περίοδο 1913-1920. Φυσικά ἀξίζουν θερμά συγχαρητήρια τόσον στόν κ. Παπάζογλου, ὅσον καί στόν Σύλλογο πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων γιά τήν ἐκδοση τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ κειμένου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, *Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του ΙΣΤ΄ αιώνα*, Κώδιξ Vind. Hist. Gr. 98, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 476.

Ὁ κ. Γ. Παπάζογλου, καθηγητής καί Πρόεδρος τώρα τοῦ Τμήματος Ἱστορίας καί Ἑθνολογίας τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, ἀσχολεῖται ἀπό μακροῦ χρόνου μέ τά βυζαντινά καί μεταβυζαντινά χειρόγραφα, τά προβλήματα τους, τοὺς ἀντιγραφεῖς (scriptores), τοὺς βυζαντινοὺς λογίους. Ἡ παρούσα ἐκδοση ἀναφέρεται στόν βιενναῖο ἑλληνικό κώδικα 98, πού παραδίδει καταλόγους βιβλιοθηκῶν στήν Κωνσταντινούπολη κατά τόν ΙΣΤ΄ αἰ. Γνωστές μεταβυζαντινές οἰκογένειες, ὅπως οἱ Καντακουζηνοί, οἱ Μαρμαρέτοι, οἱ Σουτζοί, οἱ Εὐγενικοί, ὁ παπᾶ Βαρθῶνος κ.ἄ. κατεῖχαν μερικές δεκαετίες, μετά τήν Ἄλωση, ἀξιόλογες βιβλιοθήκες. Μέ τόν κατάλογο τοῦ βιενναίου κώδικος ἀσχολήθηκαν, κατά καιρούς, διάφοροι ἐρευνήτες, μερικοί ἐκ τῶν ὁποίων καί τόν ἐξέδωσαν, χωρίς ὁμως νά ἐπιχειρήσουν νά ταυτίσουν τά ἔργα πού περιέχονται στόν κατάλογο αὐτόν. Τό κενό αὐτό καλύπτει, μέ τήν παραπάνω ἐκδοση, ὁ κ. Γ. Παπάζογλου ἐντοπίζοντας τήν πλειονοψηφία τῶν ἀναφερομένων χειρογράφων μέ ἐξ αὐτοψίας τίς περισσότερες φορὲς μελέτη τους. Ὁ συγγρ., πρὶν περάσει στήν ἐπιμέρους ἐξέταση τῶν προβλημάτων τοῦ καταλόγου, παρουσιάζει, ὡς εἰσαγωγή, τήν πνευματική καί πολιτική κατάσταση στήν Κωνσταντινούπολη τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ ΙΣΤ΄ αἰ.: Πατριαρχεῖο, ὀφφικιάλοι, λόγιοι, Πατριαρχική Ἀκαδημία, ἀντιγραφεῖς, ἰδιωτικές βιβλιοθήκες, ξένοι φιλόλογοι καί θεολόγοι ἀσκολούμενοι μέ χειρόγραφα, πού τελικά μεταφέρουν πλῆθος χειρογράφων στήν Εὐρώπη, διαμάχες Καθολικῶν καί Προτεσταντῶν στήν Κωνσταντινούπολη, τουρκική ἀνοχή σέ ὅλες αὐτές τίς ἐξελίξεις, εἶναι μερικά ἀπό τά θέματα πού συζητεῖ ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς.

Ἀκολουθεῖ τό πρῶτο κεφάλαιο, ὅπου ὁ λόγος γιά τόν κώδικα 98 τῆς Βιέννης καί τίς ἰδιωτικές βιβλιοθήκες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τόν ὁποῖο ὁ κ. Γ. Παπάζογλου περιγράφει ἀναλυτικῶς καί μέ ὅλους τοὺς κανόνες τῆς κωδικολογίας, γιά νά ἀναζητήσει, στήν συνέχεια, τόν χρόνο συντάξεως τῶν καταλόγων πού πρέπει, κατ' αὐτόν, νά ἐγράφει μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1565-1575 ἀπὸ τὸν πρωτονοτάριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Θεοδόσιο Ζυγομαλά καί τόν Μανουήλ Μαλαξό. Ἀκολούθως ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τήν μεθοδολογία τῆς καταλογογραφίης καί ἐπισημαίνει τήν ἐπιμέλεια τοῦ καταλογογράφου, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται στοὺς συγχρόνους κανόνες περιγραφῆς χειρογράφων μέ τήν μεθοδική ἀρίθμηση τῶν χειρογράφων ἐνὸς ἐκάστου

συλλογία, τήν σημείωση ἀκεφάλων, κολοβῶν ἢ ἐλλιπῶν κωδίκων, τὰ incipit, τὶς μικρογραφίες, τήν ἡλικία τῶν κωδίκων κ.ἄ. Στὸ ὑποκεφάλαιο Μεταφράσεις καὶ ἐκδόσεις τῶν καταλόγων ὁ συγγρ. μελετᾷ τοὺς κώδικες ποὺ ἀπέχρυσαν, ἀπὸ τὸν πρωτότυπο κατάλογο, στὴν λατινικὴ καὶ τὶς ἀντίστοιχες λατινικὲς ἐκδόσεις. Στὴν ἱστορία τοῦ κειμένου τῶν καταλόγων, ποὺ ἀκολουθεῖ, ὁ κ. Παπάζογλου ἐξετάζει τὴν πορεία τῶν καταλόγων ἐνθὺς μετὰ τὴν καταγραφή τους, οἱ ὅποιοι, περὶ τὸ 1577, κατέληξαν στὴν Γερμανία.

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὴν βιβλιοθήκη τοῦ «Πατὰ Κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Βαρήνου», τὰ βιογραφικά του, τὰ σαράντα τέσσερα χειρόγραφα του, τὰ στοιχεῖα ποὺ ὡδηγοῦν στὴν ταύτιση τῶν κειμένων. Στὸ τρίτο κεφάλαιο ὁ Γ. Παπάζογλου ἐξετάζει τὴν βιβλιοθήκη τοῦ «Κυροῦ Ἰακώβου τοῦ Μαρμαρέου», ὁ ὁποῖος κατεῖχε εἴκοσι δύο χειρόγραφα, τὰ περισσότερα τοῦ 10ου αἰ., γιὰ νὰ περάσει, κατόπιν, στὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ταύτιση τῶν κειμένων. Στὸ τέταρτο κεφάλαιο ἐρευνᾶται ἡ βιβλιοθήκη τοῦ «Κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Σούτζου», τῆς ὁποίας ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὰ εἴκοσι τέσσερα χειρόγραφα, ἐκ τῶν ὁποίων σώζεται μόνον ἓνα, ὁ Κώδιξ Μονὴς Βαζελῶνος 22, χαρτῶς τοῦ ΙΣΤ' αἰ. ποὺ εἶχε γραφεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Σούτζο.

Στὸ πέμπτο κεφάλαιο ἐξετάζεται ὁ Κατάλογος «a grammatico exhibitus» καὶ ἡ καταγραφή τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ —grammaticus, βεβαίως ἐδῶ εἶναι, κατὰ τὸν κ. Γ. Παπάζογλου, ὁ Θεοδοῖος Ζυγομαλάς, ὁ ὁποῖος ἐτοίμασε ἓνα κατάλογο-ἀνθολόγιο διαφόρων βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος περιεῖχε ἄγνωστα, καὶ σήμερα, κείμενα. Ὁ κατάλογος τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ περιέχει ὅλα σχεδὸν τὰ ἄγνωστα καὶ σπάνια χειρόγραφα τοῦ προηγουμένου καταλόγου καί, κατὰ τὸν κ. Παπάζογλου, φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸς ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸν Θεοδοῖο Ζυγομαλά γιὰ νὰ ἐξηγηρηθεῖται αἰτήματα Γερμανῶν ἐλληνιστῶν καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Κρουσιό. Ἡ ἐξέταση, πάντως, τῶν χειρογράφων τῶν δύο καταλόγων ὡδηγεῖ τὸν κ. Παπάζογλου στὸ συμπέρασμα ὅτι στὴν περίπτωση τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ ὑπάρχει μία νόθα καταλογογράφηση, μολονότι ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς ὑπερασπίζεται τὴν ἄποψη ὅτι ὄντως ὑπάρχουν ἢ ὑπῆρξαν τὰ χειρόγραφα αὐτά. Ὁ συγγρ. πάντως παραθέτει συσχετικὸ πῖνακα τοῦ καταλόγου à grammatico exhibitō μέ τὴν καταγραφή τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ καὶ μέ τὴν καταγραφή τῶν ἄλλων ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπ' ὅπου ἀποδεικνύεται: α. ὅτι τὰ χειρόγραφα τοῦ καταλόγου Ραιδεστοῦ εἶναι περιλήψεις τῶν καταγραφῶν τῶν ἀντιστοιχούν χειρογράφων τοῦ καταλόγου «παρὰ τοῦ γραμματικοῦ κατασκευασμένου», καὶ β. ὅτι ὁ κατάλογος τοῦ γραμματικοῦ καὶ αὐτὸς τῶν χειρογράφων τῆς Ραιδεστοῦ παραδίδουν δεκάδες κείμενα ποὺ δὲν μᾶς διασώζουν οἱ ἄλλοι κατάλογοι τῶν ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν. Στὴν συνέχεια ὁ συγγρ. συζητεῖ τὰ προβλήματα ποὺ ὑπάρχουν μέ τὰ χειρόγραφα τῆς καταγραφῆς «γραμματικὸν - χρφ. Ραιδεστοῦ», γιὰ τὰ ὁποῖα δέχεται ὅτι κάποτε ἐνδεχομένως νὰ ὑπῆρξαν στὴν Ραιδεστό καὶ ἀποτεῖλεσαν τὴν βάση τῆς καταλογογραφίσεως: ἀναζητεῖ μάλιστα καὶ ταυτίζει σειρὰ χειρογράφων προερχομένων ἀπὸ τὴν Ραιδεστό ποὺ σήμερα βρίσκονται σὲ διάφορες ἐλληνικὲς βιβλιοθήκες. Παρακάτω ὁ συγγρ. ἐπιχειρεῖ νὰ ταυτίσει τὰ κείμενα τῆς καταγραφῆς «γραμματικὸν», ἐργασία δύσκολη, ἀφοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἡ καταγραφή τῶν χειρογράφων εἶναι νοθευμένη: τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὰ κείμενα τοῦ καταλόγου Ραιδεστοῦ, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ συγγρ. παραθέτει ὅλες τὶς βιβλιογραφικὲς πληροφορίες.

Στὸ ἕκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται «Ἡ Βιβλιοθήκη R. Domini Patriarchae Constantinopolitani», ποὺ ὁ κατάλογός της δὲν εἶναι σταχωμένος μέ τὸν κώδικα Vind. hist. gr. 98. Ὡστόσο καὶ ὁ κατάλογος αὐτός, ποὺ, κατὰ τὸν κ. Γ. Παπάζογλου, ἐγράφη ἀπὸ τὸν

καταλογογράφου καί τών ύπολοίπων βιβλιοθηκών μεταξύ τών ετών 1565-1575, άναφέρεται στην βιβλιοθήκη του Πατριάρχου καί έγινε γιά νά διευκολύνει τόν κύκλο τών συνεργατών του. Άξιον σημειώσεως είναι ότι Πατριάρχες στην δεκαετία αυτήν ήσαν δύο έξεχόντες λόγιοι: ό Μητροφάνης (Ίαν. 1565-Μάιος 1572) καί ό Τερεμίας Β΄ (1572 καί έπειτα). Στην συνέχεια παρουσιάζονται τά χειρόγραφα τής Βιβλιοθήκης τής R. Domini Patriarchae, πολλά άπό τά όποία μέ φροντίδα του Πατριάρχου Μητροφάνους μεταφέρθηκαν άπό τόν ίδιο στην Μονή τής Άγίας Τριάδος στην Χάλκη· τά χειρόγραφα τής Χάλκης έξετάζει ό συγγρ. σέ ειδικό κεφάλαιο άνασυγκροτώντας, τοιούτοτρόπως, τήν βιβλιοθήκη του Πατριάρχου πού σχεδόν σώζεται άκέραιη καί σήμερα στην μονή, τής όποίας, σημειωτέον, ό Μητροφάνης ύπηρεξε καί ήγούμενος καί εκ του λόγου αυτού τά μετέφερε στην μάνδρα τής μετανοίας του.

Τό έβδομο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην Βιβλιοθήκη «Κυρου Άντωνίου του Καντακουζηνου», του όποιου έξετάζει τά βιογραφικά, τά είκοσι έννέα χειρόγραφα καί τά δέκα πέντε έντυπα παραθέτοντας καί τά άναγκαία στοιχεία γιά τήν ταύτιση τών κειμένων. Τό όγδοο κεφάλαιο αναφέρεται στην βιβλιοθήκη του «Κυρου Μανουήλ του Εϋγενικου», τής γενιάς τών Εϋγενικών κατά πάσα πιθανότητα εκ του πλήθους τών χειρογράφων πού άναφέρονται στην σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας πού έντοπίζονται στην βιβλιοθήκη αυτή. Στο έπόμενο κεφάλαιο ό συγγρ. άσχολείται μέ τά προβλήματα πού αναφέρονται στην βιβλιοθήκη «Κυρου Μιχαήλ του Καντακουζηνου», βιογραφικά του συλλογώς, τά πενήντα έπτά χειρόγραφα μέ τά συναφή προβλήματα τους (έκποίηση τους καί άγορά τους άπό Γερμανούς έξ αυτοψίας έξέτασή τους κ.λπ.).

Στό Παράρτημα ό κ. Γ. Πατάζογλου εκδίδει in extenso τούς Καταλόγους χειρογράφων τών ιδιωτικών βιβλιοθηκών τής Κωνσταντινουπόλεως: ήτοι τών πατῆ Κωνσταντίνου του Βαρίνου, Μαρμαρέτου, Ίωάννου Σούτζου, γραμματικού, Μανουήλ Εϋγενικου, Άντωνίου καί Μιχαήλ Καντακουζηνου, Ραιδεστου, Οίκουμηνικου Πατριάρχου. Άκολουθεί εύρετήριο τών χειρογράφων πού βρίσκονται στην Έλλάδα καί στο έξωτερικό.

Αυτό είναι έν όλίγοις τό πολύτιμο βιβλίο του καθηγητου κ. Γ. Κ. Πατάζογλου, τό όποιο, εκτός άπό τό καθαρώς επιστημονικό-τεχνολογικό του μέρος, άναδεικνύει τήν πνευματική κίνηση καί ζωή στην Βασιλεύουσα ένα αιώνα περίπου μετά τήν Άλωση. Ή κίνηση αυτή δεικνύει τήν πληθωρική παρουσία λογίων, άρχόντων στην Κωνσταντινούπολη, οι όποιοι κατείχαν χειρόγραφα πού διασώθηκαν καί πού φυλάσσονταν σέ διάφορες ιδιωτικές βιβλιοθήκες καί πού τελικώς άποτέλεσαν τό αντικείμενο τών πολλαπλών ένδιαφερόντων γνωστών συλλογών χειρογράφων. Τά χειρόγραφα, οι βιβλιοθήκες, οι λόγοι τής Βασιλεύουσας ξαναζούν στο βιβλίο του Γ. Πατάζογλου άλλα μαζί καί οι χαμένοι (;) γιά τόν Έλληνισμό πνευματικοί θησαυροι του.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρήστου Ήξάρχου, Ή Φούρχα τής Ήπειρου (Ίστορία - Λαογραφία), Θεσσαλονίκη 1987, σελ. 580 [Βραβείο Άκαδημίας Άθηνών].

Ή παλαιά γενεά τών διδασκάλων προσέφερε πολλά στον λαό μας καί έμεις οι νεότεροι τούς όφειλουμε πολλά, γιατί είναι αυτοί πού μάς έδίδαξαν τά πρώτα γράμματα καί διέπλασαν τόν χαρακτήρα μας —ποιός άρα γε δέν θυμάται μέ άγάπη τόν